

Sygn. akt III CSK 143/08

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 16 października 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Antoni Górski (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Iwona Koper (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa M. Z. oraz małoletnich J. Z. i K. Z. reprezentowanych przez matkę M. Z. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń S.A. w W., Oddziałowi w K.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 16 października 2008 r.,

skargi kasacyjnej powodów od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 20 września 2007 r., sygn. akt I ACa (...),

I. Odrzuca skargę kasacyjną M. Z. i nie obciąża powódki kosztami postępowania kasacyjnego.

II.

1. Uchyla zaskarżony wyrok w części dotyczącej powoda J. Z. (w pkt 1, 2 i 3);

2. Oddala apelację pozwanego w części zaskarżającej wyrok Sądu Okręgowego w K. z dnia 26 kwietnia 2007 r., sygn. akt I C (...) w zakresie zasądającym odszkodowanie na rzecz tego powoda;

3. **Znosi wzajemnie koszty procesu związane postępowaniem apelacyjnym między tym powodem a pozwanym;**
4. **Nakazuje ściągnąć od pozwanego na rzecz Skarbu Państwa - Sądu Okręgowego w K. kwotę 11.000 (jedenaście tysięcy) zł tytułem brakujących kosztów sądowych;**
- III. **Zasądza od pozwanego na rzecz J. Z. kwotę 1.800 (jeden tysiąc osiemset) zł tytułem kosztów postępowania kasacyjnego.**
- IV. **Oddala skargę kasacyjną K. Z. i nie obciąża powódki kosztami postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

W dniu 22 maja 2004 r. w wypadku komunikacyjnym zginął S. Z. mąż powódki M. Z. oraz ojciec małoletnich powodów J. Z. (ur. w 1998) i K. Z. (ur. w 2003 r.). Sprawca wypadku G. O. był ubezpieczony od odpowiedzialności cywilnej za szkody wywołane ruchem pojazdów w pozwanym Zakładzie Ubezpieczeń S.A. Pozwany zwrócił powódce koszty pogrzebu męża, przyznał dzieciom zmarłego rentę w kwocie po 1494,50 zł miesięcznie oraz wypłacił zaliczkę na odszkodowanie w kwocie 10.000 zł. Pozwany uznał przed procesem roszczenie powodów o odszkodowanie z tytułu pogorszenia się ich sytuacji życiowej do kwoty po 26.000 zł na rzecz każdego z uprawnionych, a w związku z obniżeniem przez sąd drugiej instancji w sprawie karnej zobowiązania do naprawienia szkody przez sprawcę wypadku z kwot po 10.000 zł do kwot po 1.000 zł na rzecz każdego z powodów, dopłacił powodom z tytułu odszkodowania kwoty po 9.000 zł.

W ostatecznie sprecyzowanym żądaniu powodowie domagali się zasądzenia od pozwanego, z tytułu dalszego odszkodowania: na rzecz M. Z. kwoty 680.247 zł, na rzecz J. Z. kwoty 159.798 zł, na rzecz K. Z. kwoty 203.449 zł.

Sąd Okręgowy w K. wyrokiem z dnia 26 kwietnia 2007 r. w częściowym uwzględnieniu powództwa o odszkodowanie zasądził na rzecz M. Z. kwotę 120.455 zł, a na rzecz pozostałych powodów kwoty po 102.654 zł, wszystkie z ustawowymi odsetkami od dnia wyroku. W pozostałym zakresie powództwo oddalił, zaś w zakresie w jakim zostało ono cofnięte umorzył postępowanie.

Sąd Okręgowy ustalił, że S. Z. rozpoczął na kilka lat przed śmiercią działalność gospodarczą w zakresie usług transportowych i handlu samochodami, którą systematycznie rozwijał w oparciu o własne środki transportu. W 2003 r. osiągnął z

działalności prowadzonej pod firmą „S.(...)” przychód w kwocie 377.491,85 zł (w 2002 r. - 168.030, 09 zł, a do maja 2004 r. 85.083, 28 zł) i dochód w kwocie 120.360,03 zł, zaś pod firmą „M.(...)” zaewidencjonowaną na żonę przychód w kwocie 423.864,36 zł i dochód w kwocie 99.662,68 zł. Powódka uzyskała w 2003 r. z wynagrodzenia za pracę dochód w kwocie 73.997, 48 zł. Małżonkowie w ciągu pięciu lat wybudowali dom i budynek do prowadzenia działalności gospodarczej. Po śmierci męża Małgorzata Zdziesińska z uwagi na stan emocjonalny przebywała na zwolnieniu lekarskim i na urlopie bezpłatnym. Po roku weszła w kontakty gospodarcze męża i przejęła jego działalność, którą prowadzi, jednak w rozmiarze o połowę mniejszym niż poprzednio. O obniżeniu dochodów z prowadzonej działalności decyduje to, że powódka ma mniejsze predyspozycje do jej prowadzenia i mniej czasu na zajmowanie się tą działalnością, gdyż obok niej wykonuje zawód nauczyciela. Nadto warunki rynkowe dla świadczenia usług transportowych są obecnie trudniejsze niż przed laty. Ze względu na dużą liczbę obowiązków powódka nie wyjeżdża z dziećmi na urlopy, podczas gdy za życia męża małżonkowie czynili to dwa razy do roku. Małoletni Jakub, który spędzał z ojcem dużo czasu, zmienił się po jego śmierci jest rozżalony, zamknięty w sobie ma poczucie krzywdy, jest agresywny, ma lekceważący stosunek do nauczycieli i rówieśników. Małoletnia K. nie pamięta ojca, ale jego brak wpłynął negatywnie na jej rozwój emocjonalny, co przejawia się w trudnościach z akceptacją rówieśników. W związku ze śmiercią męża M. Z. uzyskała świadczenie z ubezpieczenia społecznego w kwocie 42. 212 zł, a dzieci zmarłego w kwotach po 2.654 zł.

Odnosząc się do ustawowych przesłanek dochodzonego przez powodów odszkodowania, wskazał Sąd Okręgowy, że znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej, które niewątpliwie spowodowane zostało przez śmierć męża i ojca powodów, obejmuje niekorzystne zmiany w ich sytuacji materialnej, niewyczerpujące jednak hipotezy z art. 446 § 2 k.c., oraz zmiany w sferze dóbr niematerialnych, które rzutują na ich sytuację materialną. Stwierdził przy tym, że sam ból i cierpienie nie stanowią podstawy do żądania odszkodowania, jednak jeśli wywołały one chorobę, osłabienie aktywności życiowej, i motywacji do przezwyciężania trudności dnia codziennego, to na zasadzie domniemania faktycznego można przyjąć, iż pogorszyły one sytuację najbliższej rodziny zmarłego. Wskazał na konieczność uwzględniania przy ocenie pogorszenia sytuacji życiowej najbliższych członków rodziny osoby zmarłej w wypadku spowodowanym przez inną osobę różnicy między stanem, w jakim znaleźli się najbliżsi zmarłego po jego śmierci, a ich przewidywanym stanem materialnym, gdyby ona nie nastąpiła. Podniósł,

że wyraźnie jednak odróżnić trzeba przesłanki do zasądzenia renty, która łączy się z utratą osoby zobowiązanej do alimentacji i związanej z tym możliwości pozyskania środków utrzymania, od przesłanek do odszkodowania. Oceniając skalę zmian w sytuacji rodziny zmarłego męża i ojca powodów podkreślił, że był on młodym kreatywnym, rozwijającym się przedsiębiorcą. Nie można przy tym pominąć, iż powodowie w drodze dziedziczenia po zmarłym uzyskali znaczne przysporzenie majątkowe, a powódka kontynuuje rozpoczętą przez męża działalność gospodarczą. Sąd Okręgowy uwzględnił zmiany w sferze dóbr niematerialnych powódki jednak tylko w zakresie w jakim ograniczały one jej aktywność życiową przez rok po zdarzeniu. Za realną uznał perspektywę ograniczenia możliwości życiowych dzieci na przyszłość z powodu śmierci ojca, odnosząc je do negatywnych zmian w ich emocjach. W tym względzie wskazał odnośnie do osoby małoletniego Jakuba, że zerwanie więzi emocjonalnych z ojcem, utrata naturalnego oparcia i będący konsekwencją tego brak aktywności, zamknięcie się w sobie stwarza wystarczające podstawy domniemania, że jego dalszy rozwój nie będzie przebiegał tak pozytywnie, jak wówczas gdyby ojciec żył. Pewne widoczne problemy na dotychczasowym etapie kształcenia mogą występować w dalszym jego procesie. To zaś niewątpliwie będzie realnie ograniczało możliwości zdobycia konkretnego zawodu, a w związku z tym wpływało na materialne podstawy jego egzystencji. Za realną uznał także perspektywę pewnych ograniczeń możliwości życiowych małoletniej K. w związku ze śmiercią ojca, zakładając takie samo jego zaangażowanie w wychowanie córki jak w przypadku syna.

Okoliczności te i wskazane przesłanki oceny prawnej uznał za dostateczne do przyznania powódce odszkodowania w kwocie 200.000 zł zaś małoletnim powodom odszkodowania w kwotach po 150.000 zł. Przy uwzględnieniu kwot wypłaconych już uprawnionym z tego tytułu oraz sum wypłaconych przez ZUS z tytułu wypadku przy pracy (41.212 zł) zasądził na rzecz powodów odpowiednio kwoty 120.455 zł i po 102, 654 zł.

Wyrok zaskarżyły apelacją obie strony. Pozwany zakwestionował rozstrzygnięcie Sądu Okręgowego w części uwzględniającej powództwo o odszkodowanie ponad kwotę 40,000 zł w stosunku do M. Z. oraz ponad kwoty 30.000 zł w stosunku do J. i K. Z. Powodowie zaskarżyli oddalenie ich dalszego powództwa (łącznie co do kwoty 617.731 zł) i domagali się dodatkowo zasądzenia na rzecz: M. Z. kwoty 519.792,00 zł, J. Z. kwoty 27.144 zł, K. Z. kwoty 70.795 zł.

Wyrokiem z dnia 20 września 2007 r. Sąd Apelacyjny:

1/ oddalił w całości apelację powodów

2/ w częściowym uwzględnieniu apelacji pozwanego zmienił wyrok Sądu Okręgowego w ten sposób, że zasądzone na rzecz powodów kwoty obniżył

- w stosunku do M. Z. do kwoty 80.000 zł
- w stosunku do J. Z. do kwoty 40.000 zł
- w stosunku do K. Z. do kwoty 40. 000 zł.

W ustosunkowaniu się do apelacji powodów Sąd Apelacyjny odniósł się do podanego przez nich – jako właściwego dla ustalenia wysokości odszkodowania z tytułu pogorszenia sytuacji życiowej - kryterium dochodów osiąganym miesięcznie przez zmarłego, które mieli oni utracić wraz z jego śmiercią i stwierdził, że wraz z kryterium potrzeb uprawnionych decydowało ono o przyznaniu poszkodowanym małoletnim powodom renty. Te same dane nie mogą jednakże służyć jednocześnie do określenia wysokości renty i odszkodowania z tytułu pogorszenia sytuacji życiowej. Wskazał, że przyjęta przez powodów do obliczenia wysokości tego odszkodowania w jego aspekcie materialnym (zgodnie z terminologią używaną przez powodów) metoda pomnożenia kwot, które według ich szacunku zmarły przeznaczałby na utrzymanie każdego z powodów gdyby łożył na ich utrzymanie (przez 20, 18 i 23 lata), jest właściwa dla obliczenia skapitalizowanej renty, a nie odszkodowania opartego na art. 446 § 3 k.c. Podniósł nadto, że S. Z. nie byłby w stanie wprowadzić do budżetu domowego jednorazowo kwot odpowiadających żądaniom powodów zgłaszanym w procesie, lecz systematycznie przez lata dostarczałby członkom rodziny kwot koniecznych dla zaspakajania ich potrzeb życiowych. Podzielił przyjęty w zaskarżonym wyroku pogląd, iż zasądzenie odszkodowania uzasadniają także zmiany w sferze dóbr niematerialnych wywołane śmiercią osoby bliskiej, które rzutują na sytuację materialną osób najbliższych oraz przytoczone w nim ustalenia co do zaistnienia takich okoliczności w stosunku do wszystkich powodów. Z tych przyczyn oddalił apelację powodów.

Sąd Apelacyjny przychylił się do zarzutów apelacji pozwanego i uznał, że zasądzone na rzecz powodów na podstawie art. 446 § 3 odszkodowanie jest rażąco wygórowane, wskazując, iż Sąd Okręgowy dostrzegł wprawdzie różnicę między przesłankami decydującymi o zasądzeniu na rzecz uprawnionych renty i odszkodowania, ale przy określaniu jego wysokości nadmierną wagę przypisał bieżącym dochodom zmarłego, podczas gdy zostały one uwzględnione przy ustalaniu rent dla małoletnich. Sąd pierwszej instancji nie wziął tym samym pod uwagę, że „stosowne odszkodowanie” w rozumieniu powołanego przepisu powinno uwzględniać nie tylko

okoliczności konkretnej sprawy ale i wartość ekonomiczną odszkodowania, którego kwota ma być realna, odczuwalna, przysporzenie ma być adekwatne z punktu widzenia uprawnionego ale i według oceny rozsądnie myślących ludzi. Kryteriom tym odpowiada - zdaniem Sądu Apelacyjnego - odszkodowanie należne M. Z. w kwocie około 120.000 zł, z czego przed procesem uzyskała ona już kwotę około 40.000 zł (od pozwanego 38.333 zł oraz od sprawcy wypadku 1.000 zł) oraz należne małoletnim powodom w kwotach po około 80.000 zł, z czego przed procesem uzyskali oni po około 40.000 zł (od pozwanego 38.333 zł i od sprawcy wypadku 1.000 zł). Po wyroku Sądu Okręgowego pozwany wypłacił powodom dalsze odszkodowanie w części, w której zgodził się z tym wyrokiem to jest 40.000 zł na rzecz M. Z. i po 30.000 zł na rzecz małoletnich powodów.

Wyrok Sądu Apelacyjnego zaskarżyli powodowie w części uwzględniającej częściowo apelację pozwanego, opierając skargę kasacyjną na podstawie naruszenia prawa materialnego poprzez błędną wykładnię art. 446 § 3 k.c. Wnosili o uchylenie i zmianę wyroku w zaskarżonej części i orzeczenie w tym zakresie zgodnie z wyrokiem Sądu Okręgowego, ewentualnie uchylenie wyroku Sądu Apelacyjnego w tej części i przekazanie sprawy właściwemu Sądowi do ponownego rozpoznania.

Wartość przedmiotu zaskarżenia kasacyjnego określona została w skardze na kwotę 165.763 zł, na którą składają się kwoty stanowiące różnicę między odszkodowaniem zasądzonym na rzecz każdego z powodów przez Sąd Okręgowy oraz (po jego obniżeniu) przez Sąd Apelacyjny, wynoszące w odniesieniu do: M. Z. 40.455 zł, J. Z. i K. Z. po 62.654 zł.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Współuczestnictwo powodów dochodzących od pozwanego odszkodowania z tytułu znacznego pogorszenia sytuacji życiowej w następstwie śmierci męża i ojca jest współuczestnictwem formalnym (art. 72 § 1 pkt 2 k.p.c.), przy którym ograniczenia dopuszczalności skargi kasacyjnej ze względu na wartość przedmiotu zaskarżenia odnoszą się do każdego skarżącego oddzielnie.

Niedopuszczalna – zgodnie z art. 398² § 1 zd. pierwsze - jest więc skarga kasacyjna powódki M. Z., w odniesieniu do której wartość przedmiotu zaskarżenia jest niższa niż 50 tysięcy złotych. Skarga jej podlega odrzuceniu na podstawie art. 398² § 1 k.p.c.

Nieuzasadniony jest podnoszony w skardze kasacyjnej powodów J. i K. Z. zarzut naruszenia art. 446 § 3 k.c. przez jego błędną wykładnię.

Odszkodowanie należne na podstawie art. 446 § 3 k.c. nie jest pełnym w rozumieniu art. 361 k.c., lecz „stosownym” świadczeniem, nie obejmuje więc utraty wszystkich możliwych w przyszłości korzyści od osoby, która utraciła życie. W razie znacznego pogorszenia sytuacji życiowej najbliższych członków rodziny zmarłego, w jego ramach nie mieszczą się wszelkie możliwe szkody majątkowe pozostające w związku przyczynowym ze śmiercią poszkodowanego i tych – nie objętych hipotezą tego przepisu – członek rodziny zmarłego nie może dochodzić. W szczególności nie można brać pod uwagę przy określaniu wysokości dochodzonego odszkodowania rachunkowego wyliczenia strat poniesionych przez poszkodowanego na skutek nieotrzymania części zarobków zmarłego, która przypadła na poszkodowanego w czasie jego życia. Pogląd ten wyrażony w wyrokach Sądu Najwyższego z dnia 10 marca 1969 r., I CR 26/69 (niepubl.), oraz 14 marca 2007 r., I CSK 465/06 (OSP 2008, nr 11, p. 123) i przyjęty w zaskarżonym wyroku, trafnie uzupełniony został przez Sąd Apelacyjny wskazaniem opartym na stanowisku sformułowanym przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 30 czerwca 2004 r., IV CK 445/03 (M.Pr. 2006, nr 6, s. 315), iż prawidłowa wykładnia określenia "stosowne odszkodowanie" w art. 446 § 3 k.c. powinno uwzględniać nie tylko okoliczności konkretnej sprawy, ale także wartość ekonomiczną odszkodowania. Musi ono wyrażać taką kwotę, która odczuwalna jest jako realne, adekwatne przysporzenie zarówno przez uprawnionego, jak i z obiektywnego punktu widzenia uwzględniającego ocenę większości rozsądnie myślących ludzi. Jak trafnie stwierdził Sąd Najwyższy w powołanym wcześniej wyroku z dnia 14 marca 2007 r. (I CSK 465/06), zachowała aktualność, ukształtowana w judykaturze w okresie obowiązywania art. 166 k.z., mająca podstawę także w treści art. 446 § 3 k.c., zasada, że wysokość odszkodowania dla najbliższych członków rodziny powinna być umiarkowana, chociaż powinno ono uwzględniać zróżnicowanie dochodów i majątku obywateli w dzisiejszej rzeczywistości społeczno-gospodarczej.

Przyjętą przez Sąd Apelacyjny, w zgodzie z powyższymi wskazaniem, wykładnię art. 446 § 3 k.c. uznać należy z prawidłową.

Znaczne pogorszenie sytuacji życiowej uprawnionego w rozumieniu art. 446 § 3 k.c. zależne jest od rozmiarów ujemnych następstw o charakterze majątkowym a także zmian w sferze dóbr niematerialnych uprawnionego wywołanych przez śmierć osoby bliskiej, już istniejących oraz dających się przewidzieć w przyszłości na podstawie zasad doświadczenia życiowego. Jego ocena powinna być oparta na szczegółowej analizie sytuacji osoby uprawnionej z uwzględnieniem wszystkich okoliczności, które mają wpływ

na jej warunki i trudności życiowe, stan zdrowia (w tym jego ewentualne pogorszenie wywołane śmiercią osoby najbliższej) wiek, stosunki rodzinne i majątkowe, a w odniesieniu do małoletnich dzieci dodatkowo wpływają na warunki wychowawcze i na jej porównaniu z sytuacją w jakiej znalazłby się uprawniony, gdyby nie śmierć osoby bliskiej.

Określenie odszkodowania w wysokości nieodpowiedniej do wyżej wskazanych okoliczności, stanowiących podstawę jego przyznania narusza przepis art. 446 § 3 k.c. przez jego niewłaściwe zastosowanie. Na tę postać naruszenia art. 446 § 3 k.c. – obok sformułowanego w petium skargi zarzutu błędnej jego wykładni – wskazuje też argumentacja uzasadnienia jej podstawy, którą w tym zakresie uznać należy za częściowo uzasadnioną. W szczególności trafnie podnosi się w niej, iż obniżenie przez Sąd Apelacyjny zasądzonych na rzecz powodów kwot odszkodowania w oparciu o przekonanie, iż jest ono rażąco wygórowane, nie ma odniesienia do ustalonych w sprawie okoliczności określających sytuację w jakiej znaleźli się oni po śmierci ojca.

Nie można pominąć przy tym, mając na uwadze cel i charakter odszkodowania dochodzonego na podstawie art. 446 § 3 k.c., iż chodzi o świadczenie „stosowne”, to jest takie, które posłuży przystosowaniu się uprawnionego do nowych warunków.

W tym aspekcie, na tle przyjętych w podstawie zaskarżonego rozstrzygnięcia ustaleń faktycznych, sytuacja małoletnich powodów przedstawia się jako zróżnicowana z punktu widzenia odwracalności negatywnych przeżyć psychicznych spowodowanych śmiercią ojca, a to z uwagi na różnicę wieku między a także trwałość i siłę świadomej więzi emocjonalnej ze zmarłym (która w relacji córka - ojciec w takiej postaci w istocie nie powstała), a co za tym idzie z punktu widzenia zdolności adaptacji do zmienionych warunków oraz rokowań co do perspektyw życiowych.

W tym stanie rzeczy, o ile zasadnie jako rażąco wygórowane ocenił Sąd Apelacyjny odszkodowanie należne zdaniem Sądu pierwszej instancji - małoletniej K. Z., to nie zachodziły podstawy do takiej samej oceny (zrównującej w efekcie należne obojgu powodom odszkodowanie) w stosunku do małoletniego J. Z.

Kierując się powyższym, Sąd Najwyższy oddalił skargę kasacyjną K. Z. odstępując od obciążania jej kosztami postępowania kasacyjnego (art. 398¹⁴ k.p.c., art. 102 w zw. z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.) oraz w uwzględnieniu skargi kasacyjnej J. Z. uchylił zaskarżony wyrok w części jego dotyczącej i oddalił apelację pozwanego w części zaskarżającej wyrok Sądu pierwszej instancji w zakresie zasadzającym odszkodowanie na jego rzecz, orzekając przy tym stosownie do wyniku tego

rozstrzygnięcia o kosztach postępowania apelacyjnego (w tym przez podwyższenie opłaty określonej w pkt VII zaskarżonego wyroku należnej od pozwanego Skarbowi Państwa) oraz kasacyjnego (art. 398¹⁶ 1 k.p.c. i art. 98 § 1 i 3 w zw. z art. 99, art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.).